

Ад летапісу да лічбавай стужкі:

беларуская нацыянальная ідэя
ў логіцы СІМВАЛІЧНАГА
КАПІТАЛУ

Валерый Евароўскі,
загадчык аддзела гісторыі
філасофіі Інстытута філасофіі
НАН Беларусі, кандыдат
філасофскіх навук, дацэнт

Дыскусіі пра нацыянальную ідэю часта вагаюцца паміж разуменнем яе як спрадвечнай сутнасці і як чыстага канструкта ўлады. Абедзве пазіцыі абмяжоўваюць аналіз. Падыход французскага сацыёлага П'ера Бурдзье дазваляе разглядаць гэтае паняцце як рэжым назапашвання і канверсіі сімвалічнага капіталу ў межах розных сацыяльных палёў. Гэта пераносіць увагу з сутнасці нацыі на дынаміку палёў, габітусаў і доксы. Нацыянальная ідэя ў гэтай рамцы – не набор лозунгаў, а спосаб арганізацыі веры і прызнання, які надае супольнасці месца ў прасторы гісторыі. Сімвалічны капітал тут выступае як любы іншы, што ўспрымаецца як натуральны аўтарытэт і становіцца інструментам улады і інтэграцыі.

Бурдзьёўская метадалогія ро- біць магчымым уключэнне айчыннай гісторыі ў шырэшы тэарэтычны кантэкст, паказваючы, як у розных эпохах – ад Кіеўскай Русі да савецкага перыяду і лічбавай эпохі – змяняліся спосабы назапашвання сімвалічнага капіталу, звязанага з ідэяй Беларусі. Гэта дазваляе пазбегнуць крайнасцяў «вечнай сутнасці» і «чыстага канструктывізму» і ўспрымаць нацыянальную ідэю як поле барацьбы за легітымнае бачанне мінулага і будучыні.

Важным з’яўляецца суаднясенне з канцэпцыяй Андэрсана [2] пра «ўяўленую супольнасць», якая адлюстроўвае, як медыя ствараюць уяўную еднасць, а Бурдзьё дазваляе выявіць, як размеркавана гэта прастора, хто мае права гаварыць ад імя «мы» і як працуюць механізмы прызнання і сімвалічнага гвалту. Гэта асабліва актуальна для нашай краіны, якая прайшла шлях ад агульнаўсходнеславянскай хрысціянскай кніжнасці праз (пост) савецкую інстытуцыяналізацыю да сучаснага свету, адзначанага лічбавай медыярэальнасцю і нарастаннем рызыкаў культурнай і сэнсавай фрагментацыі. Мэта артыкула – паказаць нацыянальную ідэю як нацыю-праект, калектыўную працу над будучыняй, заснаваную на ўменні назапашваць і выкарыстоўваць сімвалічны капітал у зменлівых умовах. Для гэтага аналізуецца тры кейсы: станаўленне ўсходнеславянскай цывілізацыі ў перыяд Кіеўскай Русі як агульнай спадчыны, савецкі праект з яго беларускай інстытуцыяналізацыяй і лічбавая эпоха, якая радыкальна змяняе механізмы вытворчасці доксы і патрабуе пераходу ад памяці да праекта будучыні. У кампаратыўнай перспектыве разглядаецца сінгапурская

мадэль нацыятварэння, у якой сімвалічны капітал назапашваўся не праз глыбіню гістарычнай традыцыі, а праз здольнасць супольнасці генераваць і падтрымліваць калектыўную веру (*illusio* – гаворачы словамі П’ера Бурд’ё, веру ўдзельнікаў у тое, што «гульня вартая таго, каб у яе гуляць», у дадзеным выпадку – нацыянальны праект будучыні). Гэта дазваляе выявіць альтэрнатыўныя механізмы фарміравання і кансалідацыі нацыі ў сучасных умовах.

Навізна падыходу ў тым, што беларуская нацыянальная ідэя разглядаецца як вынік узаемадзеяння культурнага, палітычнага, медыйнага і акадэмічнага палёў, апісаных праз тэрміны сімвалічнага капіталу. Гэта дазваляе ўбачыць глыбіню сучасных дыскусій, сфармуляваць стратэгіі назапашвання ўмоўных рэсурсаў у лічбавую эпоху і прадставіць нашу краіну як «вузел сумяшчальнасці» – прастору перакладу, дзе напружанні паміж традыцыямі не ліквідуюцца, а ствараюць новую якасць сінтэзу.

Канцэптуальны інструментарый Бурдзьё: габітус, палі, капітал

П’ер Бурдзьё пісаў: «Я называю любы тып капіталу (эканамічны, культурны, адукацыйны ці сацыяльны) сімвалічным капіталам, калі ён успрымаецца праз катэгорыі ўспрымання і класіфікацыі, якія дазваляюць яго пазнаць, прызнаць і надаць яму каштоўнасць» [1]. У позняй творчасці вучонага паняцце сімвалічнага капіталу набывае больш глыбокае анталагічнае вымярэнне: у «*Méditations pascaliennes*» (1997) ён становіцца структуратворчым

прынцыпам сацыяльнай рэальнасці, бо вызначае існаванне сацыяльнага поля праз калектыўную веру і легітымізацыю ўладных адносін [3]. У кантэксте нацыятварэння мова, гісторыя, сімвалы, літаратура і калектыўная памяць набываюць аўтарытэт не праз нейкую «прыроджаную» каштоўнасць, а дзякуючы прызнанню супольнасці. Гэтыя элементы робяцца натуральнай часткай жыцця, бо ўспрымаюцца як неабходныя для агульнай ідэнтычнасці. Таму нацыянальная ідэя як крыніца гонару, палітычнай суб’ектнасці і салідарнасці дзейнічае глыбей і трывалей за адміністрацыйныя мадэлі або інстытуты.

Гісторыя беларускага нацыянальнага руху і яго шляху да дзяржаўнай самастойнасці паказвае, як розныя капіталы – эканамічны (буржуазія, інтэлігенцыя), культурны (літаратура, тэатр, адукацыя) і сацыяльны (арганізацыі і рухі) паступова пераходзяць у сімвалічны. Гэта адбываецца праз інстытуцыяналізаваныя практыкі: адукацыю, рытуалы, святы, музеі, манументы – і дыскурсы пра ўнікальнасць краіны паміж Усходам і Захадам. Так узнікаюць доксісны перакананні пра натуральнасць існавання нацыі як культурна-палітычнага суб’екта.

Нацыянальнае поле – гэта прастора змаганняў за права вызначаць, што такое сапраўдная Беларусь. Інтэлектуалы, пісьменнікі, гісторыкі, палітыкі і інстытуты саборнічаюць за сімвалічны капітал і права прадстаўляць супольнасць. Нацыянальны габітус – гэта ўстойлівыя схемы ўспрымання і дзеяння, праз якія чалавек мысліць у катэгорыях «мы, беларусы», «наша гісторыя», «наша культура». Так працуе сімвалічная ўлада, амаль

непрыкметна і нібыта са згоды тых, хто ўдзельнічае ў гэтай «гульні».

Паводле Бурдзье, грамадства трымаецца на негаласнай веры ў натуральнасць сваіх правілаў. Нацыянальная ідэя як частка гэтай доксы працуе дзякуючы *illusio*, гатоўнасці людзей верыць у яе важнасць і ўкладаць у яе сваю энергію. Калі грамадзяне бачаць у пракце сэнс, узнікае супольнае поле *illusio*.

Падмурак гэтай веры падтрымлівае габітус суайчыннікаў, сфармаваны ў складаных гістарычных умовах, дзе патрабаваліся гнуткасць і цяглікасць. Гэта абумовіла рысы характару: здольнасць прыстасоўвацца, памяркоўнасць і разам з тым стойкае імкненне да самазахавання і творчасці.

Сімвалічны капітал – своеасаблівы нябачны клей супольнасці, які ўмацоўвае давер да інстытутаў і лідараў, гонар за мінулае, вернасць культурным татэмам і гатоўнасць ставіць агульнае вышэй за асабістае. Калі гэтага дастаткова, супольнасць мае крэдыт даверу: людзі падтрымліваюць праграмы, вераць у будучыню і захоўваюць лаяльнасць нават у цяжкія часы. Без гэтага любыя лозунгі або мадэлі страчваюць сэнс.

Станаўленне ўсходнеславянскай цывілізацыі

Кіеўская Русь у бурдзьеўскай оптыцы – гэта сістэмны працэс назапашвання сімвалічнага капіталу, які стаў агульным фундаментам для пазнейшых нацыянальных праектаў усходнеславянскага свету, уключаючы беларускі. Духоўная гісторыя ўсходнеславянскіх земляў паўстае як дынамічнае поле, дзе культурны, сацыяльны і рэлігійны капіталы пасту-

пова канвертуюцца ў прызначную, замацаваную легітымнасць супольнасці, якая ўспрымае сябе як адзіны арганізм.

Ключавы механізм гэтай канверсіі – хрысціянская кніжнасць, якая масава пераносіцца на Русь пасля хрышчэння праз балгарскае пасрэдніцтва [4, 5]. Менавіта кніжная традыцыя задае новую граматыку светапогляду: Русь атрымлівае сістэмны корпус тэкстаў, катэгорый, багаслоўскіх паняццяў і вобразаў, праз якія апісваюцца Бог, чалавек, час і гісторыя. У тэрмінах Бурдзье гэта інстытуцыяналізаваны культурны капітал, які паступова ўваходзіць у калектыўны габітус: фармуецца здольнасць успрымаць свет праз кнігу, асэнсоўваць яго праз біблейскія наратывы, а ўласную супольнасць разумець праз тэалагічную катэгорыю «народу Богага». Літургія, жыцці святых, багаслоўскія трактаты, летапісы – усё гэта не проста тэксты, а інструменты легітымацыі, якія ствараюць агульную мову ідэнтычнасці.

У гэтай кніжнай прасторы ўзнікае «Слова пра закон і ласку» Іларыёна Кіеўскага – тэкст, які можна чытаць як маніфест новай усходнеславянскай цывілізацыйнай самасвядомасці. Іларыён уключае Русь у лінейны, правідэнцыялісцкі час збаўлення і сцвярджае яе як паўнапраўнага ўдзельніка хрысціянскай цывілізацыі, які мае права на ўласны голас у агульным хоры народаў. Так ствараецца адметны тып сімвалічнага капіталу: Русь больш не разглядаецца як перыферыя Візантыі або каланіяльны прыдатак, а падаецца як самастойны суб'ект, *novus Israel*, які валодае ўласнай тэалогіяй гісторыі і месцам у боскім плане. Палітычная ўлада Яраслава Мудрага і духоўная аўтарызацыя мясцовага мітрапаліта тут узаемна ўзмацняюць адна адну: эка-

намічныя рэсурсы, ваенная моц і дыпламатычныя сувязі дзяржавы канвертуюцца ў статус «хрысціянскай землі», а кніжная традыцыя легітымлізуе гэтую ўладу як арганічную частку боскага парадку.

Другі стрыжань – канцэпт «зямлі рускай» (з'яўля руская у тэксце «Аповесці мінулых гадоў»), які абазначае раннесярэднявечную надплеменную палітычна-культурную супольнасць Кіеўскай Русі. У знакамітым эпізодзе пра паклік варагаў летапісец фіксуе фундаментальную матрыцу палітычнай суб'ектнасці: ёсць зямля, яна вялікая і багатая, але ў ёй няма парадку, і таму заклікаецца той, хто здольны прынесці гэты парадак. Прынцыповым тут з'яўляецца падкрэсліванне этнічнай іншасці дынастыі: «Ті варязі нарекошася Русь, яко се друзіі наричються свеі, а ініі – нормані». Інакаваць паходжання выступае не як праблема або недахоп легітымнасці, а як стратэгічны рэсурс. Каб устанавіць парадак над мазаікай племянных саюзаў, князь не павінен быць адным з іх; ён павінен валодаць тым, што можна назваць харызмай далёкага – арэолам вышэйшага, замежнага, надплемяннага паходжання [6]. Тут актуалізуецца і інтуіцыя Георга Зімеля пра фігуру Чужога [7], які адначасова «тут» і «не зусім тут», «сёння прыходзіць і заўтра застаецца». Чужы ўваходзіць у супольнасць, але захоўвае дыстанцыю, і менавіта яна нараджае асаблівую форму даверу, пашаны і страху.

У тэрмінах Бурдзье гэта дакладны прыклад канверсіі іншасці ў сімвалічны капітал. Рурыкавіч выступае як фігура «над», як асобная надсацыяльная каста: яны – тыя, хто прыйшлі звонку і прынеслі парадак туды, дзе панавалі хаос. Механізм *méconnaissance*

(памылковага прызнання) тут у тым, што акт падпарадкавання прадстаўляецца як вольны выбар супольнасці: нібыта сама зямля кліча чужога, каб ён валадарыў ёю. Так закладваецца докса – само сабой зразумелае перакананне, што нармальна, калі зямлёй кіруе той, хто не з’яўляецца часткай ніводнага з мясцовых плямёнаў, а стаіць над імі ў якасці арбітра і ўсталёўшчыка парадку.

Кніжнасць і летапісанне ў гэтай канфігурацыі працуюць як машыны канверсіі розных відаў капіталу ў сімвалічны. Геапалітычнае становішча на скрыжаванні гандлёвых шляхоў, ваенная сіла, дынастычныя сеткі шлюбаў, эканамічны дабрабыт – усё гэта праз тэкст ператвараецца ў гісторыю, у паслядоўнасць «ў год...», дзе кожная падзея ўпісана ў адзіны сэнсавы гарызонт зямлі рускай. Так фарміруецца тое, што Бурдзье назваў бы нацыянальным або рэгіянальным габітусам: устойлівая, інтэрыярызаваная схільнасць бачыць уласнае жыццё часткай вялікага летапісу зямлі, якая існавала да нас і будзе існаваць пасля і ў служэнні якой знаходзіцца высокі сэнс індывідуальнага быцця.

Для нашага кантэксту прынцыпова важна, што ўжо ў гэты ранні перыяд Полацкая, Тураўская, пазней Навагародская і іншыя нашы землі ўключаныя ў сэнсавую геаграфію «Русі». Архаічны светапогляд беларускіх земляў фарміруецца на памежжы розных культурных уплываў – візантыйскага, лацінскага, скандынаўскага, балцкага, стэпавага, але ў прававым і кніжным вымярэнні ён ад самага пачатку апісваецца мовай Русі: праз нормы «Рускай Праўды», праз агульныя граматы, летапісныя формулы і схемы гістарычнай памяці. Так закладва-

ецца стратэгічны рэсурс для будучых перачытванняў: пазней беларускія і літоўскія летапісцы змогуць саборнічаць з раннімі кіеўскімі схемамі паходжання і легітымнасці, не выходзячы за межы ўжо прызнанага і агульнаўсходнеславянскага поля.

У выніку мы бачым, што ўсходнеславянская цывілізацыя ўзнікае як складаны комплекс працэсаў назапашвання і канверсіі сімвалічнага капіталу: хрысціянская кніга як інструмент легітымацыі, канцэпт «зямлі рускай» як аб’ект калектыўнай даяльнасці, фігура Чужога як легітымнага ўстаноўніка парадку, парадокс асіміляцыі эліты пры захаванні яе фігуральнай дыстанцыі. Гэтыя сімвалічныя матрыцы – кніга, зямля, «Іншы» – застаюцца дзеючымі структурамі і ў далейшай гісторыі (у тым ліку на нашых землях), дзе яны перапісваюцца ў кантэксце ВКЛ і беларуска-літоўскіх летапісаў, але не будуць адменены цалкам. І ў гэтым сэнсе ўзнікаюць глыбокія сімвалічныя схемы, на якіх трымаецца культурная ўстойлівасць усходнеславянскага свету і якія складаюць фундамент для пазнейшага беларускага праекта.

Савецкі праект: фарміраванне беларускай сацыялістычнай нацыі

Прымяненне бурдзьеўскай аналітыкі да савецкага перыяду паказвае, што гэта быў не толькі ідэалагічны эксперымент, але і працэс назапашвання сімвалічнага капіталу, які перафарматаваў паняццёнае поле беларускай нацыі. Савецкая эпоха надала нашай краіне інстытуцыйную форму дзяржаўнасці: тэрыторыю, мову, органы ўлады, установы.

У гэтай канфігурацыі беларускасць упершыню стала афіцыйнай палітычнай катэгорыяй [8].

У філасофскім сэнсе гэтая ідэя ўяўляла сабой парадаксальны сінтэз: яна была адначасова інтэрнацыяналісцкай па рыторыцы і нацыянальна-дзяржаўнай па сутнасці. Гэтая дваістасць не з’яўлялася недахопам, а стварала своеасаблівую дыялектычную напругу, у якой этнічнае легітымізавалася праз універсальнае, а партыкулярнае набывала сілу праз уключэнне ў агульны праект. Гэта можна сфармуляваць як «інтэрнацыянальны партыкулярызм»: нацыя прызнавалася і падтрымлівалася не дзеля яе ўнікальнасці як такой, а як форма ўдзелу ў агульначалавечым камуністычным праекце. Беларускасць атрымлівала легітымнасць не праз адрозненне ад Іншага, а праз унёсак у агульнае дабро – пабудову сацыялізму, перамогу над фашызмам, стварэнне індустрыяльнай цывілізацыі.

Стварэнне Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі ў 1919 г. азначала інстытуцыяналізаваную канверсію назапашанага культурнага капіталу ў форму дзяржаўнага. Палітыка карэнізацыі 1920-х гг., накіраваная на інстытуцыянальнае ўключэнне мясцовых моў і нацыянальных кадраў у сістэму дзяржаўнага кіравання, адукацыі і культуры, замацавала беларускую мову як функцыянальны інструмент адміністрацыйнай дзейнасці і адукацыйнага працэсу, а культурныя і навукова-адукацыйныя інстытуты сфарміравалі прастору прафесійнага культурнага поля. У 1930-я гг. гэта поле было ўключана ў агульнасаюзную іерархію, у межах якой руская мова набывае статус асноўнага сродку сацыяльнай і прафесійнай мабільнасці. У выніку сфарміравалася дваістая

мадэль, што спалучае інстытуцыяналізаваную нацыянальную форму з рускацэнтрыйнай практыкай функцыянавання.

Савецкая ідэя была арыентавана на будучыню. Мінулае разглядалася як матэрыял для перапрацоўкі, што дазваляла ўключачь у канон розныя элементы – ад Скарыны да вопыту масавай салідарнасці [1]. Трагедыя акупацыі і партызанскі рух сфармавалі агульную памяць і маральную аснову, якая інтэгралавала розныя групы. У тэрмінах Бурдзье гэта быў «капітал пакуты і перамогі», легітымізаваны мемарыяламі, літаратурай і кінематографам. Памяць пра вайну зрабілася доксай, што задала этычныя нормы і мову самаідэнтыфікацыі.

Пасляваенная індустрыялізацыя змяніла сацыяльную анталогію беларускасці. Урбанізацыя і рост адукацыі прывялі да канверсіі сацыяльнага і эканамічнага капіталу ў культурны, дзе цэняцца прафесіяналізм і калектыўная адказнасць, а асноўнымі генератарамі прагрэсу сталі індустрыяльныя цэнтры і масавая адукацыя. Культура існавала ў двухмоўнай форме, захоўваючы класічны канон і маральныя тэмы. У познесавецкі час складалася падвойная ідэнтычнасць: савецкая і беларуская. Руская мова была сродкам сацыяльнага росту, а беларуская захоўвалася ў школе і культурнай сферы. Гэтая дваістасць стала часткай нацыянальнага габітуса.

У філасофскім плане савецкі праект стварыў тып ідэакратычнай нацыі, якая легітымізуе сябе праз удзел у агульным маральна-палітычным праекце. Унутраныя супярэчнасці не адмянялі яго здольнасці ствараць сімвалічны і культурны капіталы. Савецкі перыяд пакінуў нашай краіне трывалую інфраструктуру: межы,

моўны статус, акадэмічныя інстытуты, літаратурны канон, мемарыялы і г.д. Усё гэта стала асновай для незалежнай дзяржаўнасці пасля 1991 г. і паказвае, што сімвалічны капітал можа назапашвацца праз дзяржаўную палітыку, індустрыяльную мадэрнізацыю і калектыўную памяць гэтак жа эфектыўна, як і праз натуральнае развіццё культуры.

Нацыя-праект: выклікі штучнага інтэлекту і лічбавай эпохі

Калі ўсходнеславянская цывілізацыя фарміравала сімвалічны капітал праз кнігу і летапіс, а савецкі праект – праз дзяржаву і калектыўную памяць, ў XXI ст. Беларусь вызначае іншы выклік. Лічбавая рэвалюцыя разбурае андэрсанаўскую мадэль газеты як агульнай «цырымоніі чытання» і бурдзьеўскія механізмы вытворчасці доксы. Класічныя СМІ адыходзяць, іх месца займае персаналізаваны скролінг, дзе алгарытмы ствараюць для кожнага ўласную інфармацыйную прастору. Агульны кантэкст распадаецца, драбніцца на мноства мікрасветаў, а габітус «мы, беларусы» страчвае аўтаматычнасць і патрабуе ўжо свядомага перафармавання.

У тэрмінах Бурдзье глабальная змяняецца структура ўзаемадзеяння нацыянальнага і медыйнага палёў. Канверсія культурнага капіталу ў сімвалічны больш не адбываецца вакол некалькіх цэнтральных інстытутаў кнігі, школы, універсітэта, тэлебачання. Яна разліваецца па тысячах платформаў, якія ствараюць уласныя эха-камеры і лакальныя доксы. Фрагментацыя гэтай прасторы вядзе да эрозіі агульных

«самавідавочных» перакананняў, што інтэгралі супольнасць і задавалі межы легітымнага. Калі людзі жывуць у розных інфармацыйных сусветках, яны перастаюць падзяляць не толькі сюжэты і вобразы, але і схемы ўспрымання. Сучасны нямецкі філосаф Пітэр Слотэрдэйк [9] заўважыў, што мы перастаем жыць у свеце «фіксаваных прастораў» і робімся жыхарамі «сферычных экасістэм», дзе сувязі больш важныя, чым межы.

У гэтым кантэксце нацыянальная ідэя перастае быць жорстка прывязанай да тэрыторыі або адной інстытуцыі і пачынае існаваць як сетка ўзаемаперасечаных «сфер» – прафесійных супольнасцяў, дыяспар, лічбавых кам'юніці, культурных сцэн. Пытанне ўжо не толькі ў тым, хто валодае манополіяй на «правільную» інтэрпрэтацыю гісторыі, але і ў тым, хто здольны злучаць гэтыя разрозненыя сферныя прасторы ў агульную канфігурацыю сэнсу, не разбураючы іх разнастайнасці. Калі раней нацыя ўяўлялася як адзіная «абалонка», то сёння яна ўсё больш нагадвае пену – мноства бурбалак, што кранаюцца, узаемадзеюцца, але не ўтвараюць трывалага адзінства.

Важна разумець, што гэта не выключна беларуская праблема, а глабальная тэндэнцыя: ад Францыі да Паўднёвай Карэі, ад Германіі да Японіі традыцыйныя медыя страчваюць аўдыторыю, дыскурсы фрагментуюцца, моладзь паўсюдна «жыве» ў TikTok і YouTube больш, чым ва ўмоўнай «нацыянальнай інфармацыйнай прасторы». Пена – не проста «хаос», а новае асяроддзе жыцця: сувязі, сеткі, распаўсюджаныя практыкі. З гэтай тэндэнцыяй амаль немагчыма «змагання» ў старым стылі: лічбавая рэвалюцыя стварае новую рэальнасць, якую нельга адмяніць.

Пытанне стаіць не ў тым, як вярнуцца да свету газет і адзінага інфармацыйнага парадку дня (гэта ўжо немагчыма), а ў тым, як у новых умовах падтрымліваць і перапраектаваць нацыянальнае адзінства, не ігнаруючы шматслойнасць і фрагментаванасць сучаснага асяроддзя.

Штучны інтэлект (ШІ) яшчэ больш узмацняе тэндэнцыю фрагментацыі інфармацыйнай прасторы. Персаналізацыя дасягае амаль поўнай ступені: чалавек можа гадамі жыць у лічбавым свеце, адладжаным пад яго інтарэсы, з «сябрамі» і настаўнікамі-ШІ, што бездакорна падладжваюцца пад яго жаданні і дапамагаюць пазбягаць канфліктаў. Узнікае ілюзія «поўнай камунікаванасці» і нават падтрымкі, калі алгарытм нібыта ўсё пра нас ведае, але на практыцы гэта часта вядзе да ізаляцыі ад складаных, рызыкаўных, рэальных узаемадзеянняў з іншымі смяротнымі людзьмі, здольнымі сапраўды падзяліць боль. Сацыяльныя практыкі супольнага дзеяння, якія фармавалі калектыўны габітус і вопыт сумеснай уразлівасці, паступова замяняюцца індывідуалізаваным спажываннем сімвалічных прадуктаў і «алгарытмічнай эмпатыі» без сапраўднага су-быцця. У выніку мы можам ператварыцца ў «натоўп адзіночкі» [10] – фармальна адзінае цэлае, але фактычна раздзеленае на амаль аўтаномныя сусветы, дзе кожны жыве ва ўласным алгарытмічна сфармаваным пазыры-свеце.

У такіх умовах нацыянальная ідэя не можа заставацца толькі музеем памяці, наборам архіўных наратываў, якія патрабуюць пашаны. Яна павінна дзейнічаць як лабараторыя будучыні – як спецыфічная падсістэма ў структуры грамадства, дзе мінулае перакладаецца на мову

палітычных і грамадскіх праектаў, а не толькі на мову настальгічных успамінаў пра «светлае мінулае». Памяць перастае быць самадастатковай каштоўнасцю і становіцца формай культурнага капіталу, які можа быць канвертаваны ў сімвалічны толькі тады, калі здольны надаваць сэнс будучыні, якая, у сваю чаргу, не аб'яцэннае памяць, калі ўключае яе ў структуру магчымых дзеянняў; мінулае функцыянуе як рэсурс, а не як цяжар. У гэтай логіцы нацыя становіцца не архівам, а працэсам; не закрытай гісторыяй, а адкрытым праектам, у якім «капітал даверу» назапашваецца не толькі праз захаванне традыцый, але і праз здольнасць генераваць новыя формы калектыўнасці, адпаведныя структуры сучасных палёў.

У гэтым кантэксце асабліваю цікавасць уяўляюць мадэлі нацыятварэння, дзе сімвалічны капітал грунтуецца не на глыбіні гісторыі, а на здольнасці супольнасці праектаваць і рэалізоўваць будучыню. Сінгапур стаў яркім прыкладам такой логікі, дзе нацыя нарадзілася не з традыцыі, а з дакладна распрацаванага праекта. Пасля 1965 г. краіна не мела агульнай этнічнай памяці, мовы або вялікага мінулага, таму дзяржава свядома сфармавала новую доксу. Сімвалічна паказальным стаў момант 9 жніўня 1965 г., калі Сінгапур афіцыйна аддзяліўся ад Малайзіі і стаў незалежнай дзяржавай. На прэс-канферэнцыі ў радыёдоме Лі Куан Ю – бацька-заснавальнік і архітэктар сінгапурскага цуда – публічна плакаў, фіксуючы драматычнасць разрыву і ступень адказнасці за праект пабудовы новай дзяржавы «з нуля». Для палітыка з канфуцыянскім выхаваннем такое публічнае выяўленне слабасці было экстраардынарным учы-

кам, што яшчэ больш падкрэслівала драматызм адзінокай незалежнасці Сінгапура. Гэты момант застаўся ў калектыўнай памяці менавіта таму, што быў такім нетыповым і шчырым.

Быць сінгапурцам тут азначала не этнічнае паходжанне, а гатоўнасць далучыцца да агульнай стратэгіі пабудовы новай нацыі. Паспех гэтых падыходаў ствараў веру ў «гульнію пад назвай Сінгапур» і ўзмацняў дзяржаву. Менавіта гэта разуменне – што свабода немагчымая без парадку, а розум – без маральнай асновы, – сфармавала нарматыўную рамку дзяржаўна-кіраўнічай рацыянальнасці [11]. Канфуцыянская этыка [12], адаптаваная да тэхнакратычнай мадэрнасці, дадала праекту маральны каркас [13]. Яна падмацавала мерытакратыю і кіраваную палітычную сістэму. Мінулае стала не асновай для сакралізацыі, а пунктам адмежавання ад слабасці і хаосу. Сучаснасць разумелася як рацыянальная эфектыўная дзяржава, а будучыня – як галоўная крыніца сэнсу і мабілізацыі (праект «Smart Nation»).

Важна зразумець, што тут працуе ключавое паняцце Бурдзье – *illusio*. Гэта не проста «ілюзія», а калектыўная вера ўдзельнікаў у сэнс поля, іх гатоўнасць прымаць яго правілы як нешта сапраўды істотнае. *Illusio* – умова жыццядзейнасці любога поля: без яе нават самыя дасканалыя інстытуты не ствараюць сімвалічны капітал і застаюцца мёртвымі структурамі. Калі дзяржава дэманструе эфектыўнасць, грамадзяне пачынаюць успрымаць мадэль кіравання не толькі як легітымную, але і як выгадную, што ўзмацняе іх далейшае ўключэнне ў поле. Так *illusio* ператвараецца ў механізм самападмацавання: вера пацвярджаецца

вынікамі, якія ў сваю чаргу ўмацоўваюць яе. У гэтым сэнсе Сінгапур [12] выступае не як узор для прамога капіявання, а як паказальны тэарэтычны крайні выпадак: нацыя, якая паўстала амаль без уласнай гістарычнай доксы, але здолела стварыць моцнае поле *illusio* вакол праекта развіцця і тым самым сфарміраваць свой новы статус.

Бурдзьеўская аналітыка, як паказана ў аналізе трох хранікальных кейсаў, дазваляе не проста пераасэнсаваць беларускую нацыянальную ідэю, але і раскрыць яе як фундаментальны дынамічны працэс канверсіі рэсурсаў у легітымнасць і калектыўную веру. Ад станаўлення ўсходнеславянскай цывілізацыі праз хрысціянскую кніжнасць і канцэпт «зямлі рускай», якія закладвалі асновы сімвалічнага капіталу праз легітымацыю іншасці і агульнай гістарычнай памяці, да савецкага перыяду з яго інстытуцыяналізацыяй формы і канверсіяй трагеды Вялікай Айчыннай вайны ў капітал пакуты і перамогі, і ажно да лічбавай фрагментацыі, якая размывала традыцыйныя механізмы доксы, – кожная эпоха не толькі фарміравала ўласныя спосабы выжывання і самавызначэння, але і выяўляла ўстойлівую канстанту – здольнасць супольнасці ствараць і падтрымліваць агульную ўпэўненасць у значнасці калектыўнага праекта, што пераўзыходзіць індывідуальныя інтарэсы. У сукупнасці гэтыя гістарычныя формы салідарнасці і сімвалічнага самаўзмацнення паступова складвалі культурны і палітычны досвед, які падрыхтаваў глебу для сучаснай незалежнай Беларусі, адначасова ўтрымліваючы намёкі на будучыню як на адкрыты, але асэнсаваны гарызонт развіцця.

У гэтым кантэксце беларускі лёс набывае статус вузла сумяшчальнасці – не проста геаграфічнай пазіцыі на мяжы, а стратэгічнага поля ў бурдзьеўскім сэнсе, дзе напружанні паміж Усходам і Захадам, традыцыяй і мадэрнасцю не ліквідуюцца, а ператвараюцца ў прастору актыўнага перакладу і ўзаемнага ўзбагачэння, генеруючы новую якасць еднасці. Вопыт беларускага барока [13], як і ранейшыя прыклады з Кіеўскай Русі і савецкай эпохі, пераканаўча сведчыць: сапраўдны сінтэз – гэта не кампраміс слабасці, а нараджэнне моцнага, гнуткага габітусу, дзе рознасць становіцца не пагрозай, а абавязковай умовай цэласнасці і інавацыйнасці, што дазваляе супольнасці не проста выжываць, а лідзіраваць у культурнай рэканфігурацыі.

У лічбавую эпоху, калі класічныя механізмы вытворчасці доксы – ад кнігі да СМІ – размываюцца пад уплывам алгарытмаў, персаналізацыі і штучнага інтэлекту, нацыянальная ідэя павінна пераасэнсавацца: ад архіва міну-

лага – да праектнага гарызонту будучыні. Гэта не абстрактная рэкамендацыя, а неабходная стратэгія: поле, дзе мінулае перакладаецца на мову канкрэтных праектаў, а сімвалічны капітал назапашваецца не толькі праз захаванне традыцый, але і праз свядомую здольнасць генераваць новыя формы калектыўнасці, адаптаваныя да фрагментаванага медыйнага асяроддзя. Беларусь з яе гістарычным досведам спалучэння супярэчнасцей можа стаць не перыферыяй глабальных працэсаў, а іх актыўным цэнтрам – месцам, дзе адпрацоўваюцца інавацыйныя мадэлі сумяшчэння нясумяшчальнага, якія, паводле Бурдзье, з'яўляюцца абавязковай умовай узнікнення новых сімвалічных структур і больш эфектыўнай сацыяльнай рэальнасці.

Артыкул падрыхтаваны ў рамках асобнага праекта навуковых даследаванняў НАН Беларусі «1000 гадоў беларускай філасофіі: этапы, ідэі, асобы».

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Bourdieu P. Raisons pratiques: Sur la théorie de l'action / P. Bourdieu. – Paris, 1994.
2. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism / B. Anderson. – London; New York, 2006.
3. Bourdieu P. Méditations pascaliennes Э / P. Bourdieu. – Paris, 1997.
4. Гісторыя філасофскай і грамадска-палітычнай думкі Беларусі. У 6 т. Т. 1: Эпоха Сярэднявечча (ад X ст. да канца XV ст.) / В.Б. Евароўскі [і інш.]. – Мінск, 2008.
5. Еворовский В.Б. Философская мысль Киевской Руси XI–XIII вв.: тенденции становления / В.Б. Еворовский. – Минск, 1996.
6. Евароўскі В. Нацыянальная філасофія Беларусі / В. Евароўскі. – Мінск, 2014.
7. Simmel G. Exkurs über den Fremden: Aechtes Kapitel // Soziologie: Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung. 1908. P. 509–512.
8. Белорусская государственность: от идеи к национальному государству (1917–1939 гг.) / В.Г. Мазец [и др.]. – Минск, 2019. Т. 3: История белорусской государственности: в 5 т.
9. Sloterdijk P. Plurale Spärologie. – Frankfurt am Main, 2004.
10. Riesman D. The Lonely Crowd: A Study of the Changing American Character / D. Riesman. – New Haven, 1961 (1974).
11. Lee K.Y. From Third World to First: The Singapore Story, 1965–2000 / K.Y. Lee. – New York, 2000.
12. Ortman S. Singapore: The Politics of Inventing National Identity // Journal of Current Southeast Asian Affairs. 2009. Vol. 28, №4. P. 23–46.
13. Quah J.S.T. In Search of Singapore's National Values / Institute of Policy Studies (Singapore) / J.S.T. Quah. – Singapore, 1990.
14. Игнатов В.К. Творчество Симеона Полоцкого в контексте европейской культуры эпохи барокко // Симеон Полоцкий: светопогляд, грамадска-палітычная і літаратурная дзейнасць. – Мінск, 2019. С. 106–122.